

Tarihi Gerçekler veya Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Müslüman Mülteciliği Sorunu

Hacer Verdiyeva*

Özet

Bu araştırmanın amacı Birinci Dünya Savaşı'nın kanlı sayfaları, Ermeniliğin yüzyıllık düşlerini gerçekleştirmek için oluşturduğu silahlı birliklerinin Orta Doğu ve Kafkasya topraklarında sivil Müslüman nüfusuna yönelik gerçekleştirdiği suçları araştırmaktır. İncelenen sorunlarla ilgili Azerbaycan tarih biliminde var olan boşlukların doldurulması girişiminde bulunulmuş ve bölge tarihinin araştırılan kronolojik çerçevede öğrenilmemiş sayfaları tarihi belgeler ve gerçek bulgular bazında aydınlatılmış, Müslüman mülteciliği sorunu gözden geçirilmiştir. Araştırılan konunun başlıca amacı Ermeni Meselesi'nin tarihi köklerine inmek, on yıllar boyunca Sovyet ve Batı tarih bilimlerinde pekiştirilmiş 'Mazlum Ermeni' ve 'Vahşi Türk' kavramlarının tarihsel gerçeklerine ters orantılı olduklarını göstermektir. 1914-1918 yıllarında, Ermeni ayrılıkçıları, Ege Denizi ve Akdeniz'den, Karadeniz ve Kafkasya'ya kadar olan geniş bir coğrafi alanda, 2,5 milyon Müslümanın hayatı son vermiş, 850.000'den fazla Müslüman Türkler, Ermeni şiddetinden kurtulmak için Rusya'nın işgal bölgesinde mülteci hayatı yaşamak zorunda kalmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında belir-

tilmiş bu bölgelerde Müslüman nüfusa yönelik işlediği suçları gölgelemek, kanlı cinayetlerini insanlığa unutturmak amacıyla yüzeyler boyunca sinsi siyaset yürütmüş Ermeniler, sözde "soykırım" efsanesini uydurmuş, tarihi gerçekleri sahteleştirilmesi yöntemini kullanmıştır. Ermenilerin çevirdiği dolapları açığa çıkarmak, Birinci Dünya Savaşı tarihinin gerçeklerini uluslararası kamuoyuna duyurmak amacıyla beşer tarihinin unutulmuş sayfalarından olan Müslüman mülteciliği sorununu öğrenmek Azerbaycan, Kafkasya ve Orta Doğu devletleri tarih bilimlerinin en önemli görevidir.

Anabtar kelimeler: Ermeniler - Ermeni-Gregoryen Kilisesinin ortak faaliyetleri, Ermeni siyasi partileri ve Ermeni lobisi

Giriş

Birinci Dünya Savaşı yıllarda Kafkasya Müslüman mülteciliği sorunu bir inceleme nesnesi şeklinde ülkemizin tarih biliminde yeteri kadar öğrenilmemiş alanlardan biri olarak bulunmaktadır. Bu da bir gerçektir ki, bazı araştırmacıların soruna değerlendirmelerine rağmen¹ (Azerbaycan'da araştırmalar döneminde çalışmalar yapmış hayırseverlik girişimlerine de geçmiş olsalar bile) Türk-Müslüman milletinin Birinci Cihan Savaşı boyunca çektiği çileler kaleme alınmamış, araştırma nesnesi haline getirilmemiş, sadece kabataslak bilgiler, durumlar açıklanmıştır². Uzun süre zarfında gündeme getirilen sorunun kronolojik çerçevesinde mülteciler sorunu ele alınırken Ermeni ve Musevi mültecileri söz konusu oluyor, böylece, o dönemde boy gösteren sosyal-politik savaşta tarihi kaynaklar değil, olayların buzdağı kısmı araştırılıyor du. Ermenileri "masum" (mazlum) Türkleri ise "barbar" olarak gösterme Sovyet tarih biliminin tarzi olduğundan dolayı malum

2553

(*) Dr. Tarib Bilimci, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İşler İdaresinin Siyasi Belgeler Arşivsi, Danışman, hacar2002@yahoo.com

(1) Cavadov, Cavid. Azərbaycanda xeyriyyəçilik hərakatı, Bakı, 1999; Gumbatova Tamara. Zhizn nemtsev-kolonistov za Kavkazom. Bakı, 2005.

(2) Gyuryun, Kyamuran Armyanskoye dosye, Bakı (1993); Nadzhabov, B. Litsa vraga, Bakı, 1993; Verdiyeva KH.YU. O probleme bezhentsev-musliman Kavkaza v gody Pervoy Mirovoy voyni. - Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik yubileyi münasibətilə tarix fakültəsi əməkdaşlarının elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, 2009, s.306-314; Verdiyeva KH.YU. Neizvestnyye stranitsy izvestnoy voyny. - IRS - NASLEDİYƏ. No: 6 (54), 2011, s.60-63.

arastırma konusu (objekti) inceleme alanına girememiştir. Hâlbuki artık 100 yila yaklaşık bir süredir Ermeni ayrılkçiləri ‘katliam’ kurtularının peşine takılarak, tarihin gerçek anlamda sahleştirdiği Türk-Müslüman halkına yaptıkları vahşetleri gölgdede bırakmışlardır. Belirtliğimiz üzere, ele aldığımız sorun ülkemizde tarih biliminin araştırılmamış alanı olarak öğrenilmemiş kalmaktadır. Sorunun açığa kavuşturulmasındaki boşlukları göz önünde bulundurarak, tarihsel gerçeklik prensibine dayanarak, ilk olarak öğrenilmiş kronolojik çerçeveye bağlı tarihsel belgelere dayanmış ve ülke tarih biliminin Sovyet konseptinin taleplerini karşılayabilir tarihsel malzemeler edinerek, problemin değişik durumlarına ışık tutmaya çalıştık. Aynı zamanda mevcut araştırmmanın temel amacı tarihi gerçekleri göstermek, Birinci Dünya Savaşı yıllarda sivil Müslüman nüfusuna karşı Ermenilerin uyguladığı şiddetti iletmektir. Bu amaçla Ermeniliğin fikir taşıyıcısı - Ermeni Meselesine tarihi bakış gibi bir zorunluluk meydana çıkıyor.

2554

Ermeni Meselesine Tarihsel Yaklaşım

Erken Ortaçağdan itibaren dünyaya dağılmış Ermenileri, Ermeniliğin özünde duran Ermeni-Gregoryen Kilisesi kendi etrafında birleşmiş, kendilerinin yüzyl boyunca bilinen düşlerini gerçekleştirmek amacıyla zaman zaman Katolik kilisesine, Avrupa devletlerine başvurmalarına rağmen, bu iletiler Vatikan'ın ve Batı devletlerinin işine gelmediğinden bir sonuca varmıyordu. Kökeni Ortaçağın erken dönemine ilişkin olan Ermeni Meselesinin ana hatları XVIII. yüzyılın başlarında Rusya'nın devlet çıkarları ile uzlaştığından dolayı Ermeniler umutlarını Rusya'ya bağlıyordu. Ermeni-Gregoryen Kilisesi politikasının temsilcisi olan I. Ori Ermeni Devletinin oluşturulması projesi ile I. Petro'ya başvuruda bulundu. I. Petro'nun Kaspi Seferi sırasında I. Ori'nin projesinin gerçekleşmemesine rağmen Ermeniler umudunu kaybetmedi. Bu zaman Ermenilerin ağırlık merkezi Hindistan'da faaliyetini sürdürden Madras Birliği³ geçti. Mikhitarçuların⁴ serpiştirdikleri tohumlardan yararlanan Madras Birliğinin

önderlerinden olan E. Osipov ve Ş. Şaamiryan Ermeni Meselesinin çözümü için XVIII. yüzyılın ikinci yarısında projeler hazırladı. Aynı zamanda Katerina Rusyası'nda, daha çok Culfa Ermenilerinin bulunduğu Ermeni girişimciler Ivan Lazarev, Movses Sarafov ve diğerlerinin Ermeni Meselesini Romanovlar sarayına yarmak yönünde büyük çaba harcamalarına rağmen, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bile Ermeniler kendi efsanevi düşlerini gerçekleştiremedi. Bununla da Ermeni Meselesi yeni sürecine atladı. Bu sürecin özelliklerinden biri de budur ki, XVIII. yüzyılda Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik herhangi bir davadan uzak durduğu halde, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren bu tutumları radikallemeye başladı. Nitekim sonuncu Rus-Osmanlı Savaşı (1877-1878) Osmanlı devletine pek çok ağır sonuçlar vermiştir. Osmanlıların ağır sosyal-politik dağılma yaşıntılarından yararlanan Ermeniler, önceden onların fikir babaları, Ermeni-Gregoryen Kilisesi, henüz Ayastefanos Antlaşması için görüşmeler sürdürdüğü dönemde Osmanlı'ya tabi bulunmak istemediklerini belirtmişlerdi. Ermenilerin bu adımı Osmanlı yöneticiliğinin üst tabakalarında onlara karşı güvensizlik doğurmuş, aynı zamanda 19 yüzyılın son çeyreğinde Ermeni Meselesi uluslararası ilişkiler sisteme taşınmıştır. Bu dönemde itibaren, bölgede oluşan sosyal-siyasi durumu kendi çıkarları için kullanan Ermeniler kendi siyasi platformunun ana hattını, Büyük Ermenistan'ın olmasını Doğu Anadolu mekânına bağlamış ve Osmanlı Sultanlığına karşı ayaklanmalar düzenlemiştir. XIX. yüzyılın 90'lı yıllarda Osmanlı Türkiye'sinde dış etmeye dayalı Ermeni çekişmeleri Büyük Ermenistan düşüncesini gerçekleştirilmemesine neden olmuş ve yirminci yüzyılın ilk yıllarından itibaren Ermeni Meselesi Kafkasya'da öz itibarıyle terör ve ayrılkçiliğin sentezinden

(3) Madras Birliği – 18.ci yüzyılda Hindistan'daki zengin Ermeni milliyetçilerinin Ermeni meselesine ilişkin oluşturdukları kurum

(4) Mikhitarçular - 18.ci yüzyılın başlarında Ermeni Meselesinin ideolojik propagandasını yapan, 1712 yılında Sebastiyali Mikhitar'ın (1676-1749) Katolik Kilisesinin yardımıyla yaratığı Ermeni Katolik Monk Tarikatı takipçileri

oluşan çirkin bir sendroma⁵ dönüşerek, zorun, vahşetin taşıyıcısı olduğunu göstermiş ve bölgede yıkıcı bir etkene dönüştürü. Buna karşılık Rusya İmparatorluğu'nun üst kurullarında Ermeni otokrasiye yönelik gerçeklestirdiği radikal faaliyetlerine karşı sert önlemlere geçmiş, imparatorluk düzeyinde Taşnakçılardan represyonunu başlatmıştır. Fakat Birinci Dünya Savaşı sırasında Romanovlar Rusyası Ermeni meselesine yaklaşımını değiştirmiştir. Knyaz G.Golitsın'ın Kafkasya'da yöneticiliği döneminden itibaren Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı kısa bir kronolojik süreçte rast gelmektedir. Ermenilerin Batı ve Doğu yarımkürelerini "örümcek ağı" gibi kaptadığını gösteren, Ermeni hilesinin yirtıcı doğasını belirten, devlet düzeyinde Ermeni milliyetçi kurumlarına, öncelikle Taşnaksutun partisine terörist damgası vuran mutlaklığı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeniliğin etkinliği ile ilgili Rusya memurlarının sundukları bilgileri artık kalem almıyordu. Birinci Rusya devriminden sonra Romanovlar Rusyası'nın Başbakanı ve İçişleri Bakanı P.A. Stolipin (1862-1911) Rusya İçişleri Bakanlığının ayrı ayrı bölgelerinin ve aynı zamanda Güney Kafkasya Guberniya Jandarma İdaresi verilerine dayanarak, Ermeni Meselesinin bölge için büyük bir tehlike olduğunu göstererek bilgilendiriyordu. Zira 1907 yılında Taşnaklar Güney Kafkasya'da 3.060 terör eylemi gerçekleştirek, çok kısa bir sürede silahlıyor, oluşturdukları askeri okullardan birinde Bulgaristan'da bulunan Ril Manastırında silahlı güçler hazırlıyorlardı⁶. Arşivde bulunan belgelere dayanarak, bu yillarda Ermeniliğin hızla silahlanmasıın ana kaynaklarının Ermeni burjuva temsilcilerinin sermayesi olduğunu biliyoruz. Nitekim henüz 1902 yılında Taşnaksutun Partisi, Ermeni-Gregoryen Kilisesi sermayesi, Ermeni burjuvazisi ve en çok da Bakü petrolünden dolayı milyonlara sahiplenmiş A. Mantaşev'in donatımı sayesinde, Londra'da Ermeni Ulusal Bankası'ni oluşturmuş, Birinci Rusya Devrimi zamanı 100.000'lik ordusunun düzenlenmesine 10.000.000 ruble harcamıştı⁷. Ayaklanmadan

vazgeçmeyen Taşnaksutun Partisi, Birinci Rusya devriminden sonra bile silahlanmaya devam etmiş ve yalnız 1909 yılında silah alınmasına 60.000 frank para harcamıştır⁸. Bu yıllarda Taşnaksutun Partisi terorden vazgeçmemiştir, hatta St. Petersburg muhafaza takımının verdiği veriler doğrultusunda Taşnaklara İmparator II. Nikolay'ın ve Başbakan Stolipin'in öldürülmesi yargısında bulunmuştur⁹. Bu gerçekler yirminci yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu ve Ermeniler arasında var olan uçurumu sergilediği halde otokrasinin Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile ilgili işgalci planları onların ilgi alanlarını birléstirmiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı sırasında Romanovlar Rusyası Ermeni Meselesinin çözümü yönünde öncüllüğü üstlenerek, 1914 yılı 26 Ocak tarihinde İstanbul'da Rus-Osmanlı Antlaşması imzalanmış ve bu diplomatik adım Rusya'nın Doğu Anadolu bölgesinde nüfuz dairesinin genişlettigini onaylamıştır. Buna karşın Ermeniler de aynı dönemde Rusya etkeninden vazgeçmemiştir ve yirminci yüzyılın başlarından itibaren imparatorluğa yönelik uyguladığı radikal tutumdan geri çekilmistiir. Nitekim 1912 yılının Kasım ayında V. Gevork Rusya İmparatorluğu'na başvurarak, Osmanlı yöneticiliği altında bulunan Ermenilere onları korumasını ve dumurlarının kolaylaştırılmasına yardımcı olmasını rica etmiştir¹⁰. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sırasında Taşnaksutun Partisi de otokrasiye yönelik radikal tutumundan çekilerek, Rusya'ya yaklaşıyordu. Nitekim Partinin önergesi doğrultusunda Taşnak Y. Zavriyev 1912 yılının sonrasında Romanovlar Rusyası'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda bu-

(5) Ermeni Sendromu - Ermeni terörü ve Ermeni ayrılıklığının tessümü

(6) Azerbaijan Cumhurbaşkanı İşler İdaresinin Siyaset Belgeler Arşivi, (bundan sonra – AC İl SBA). F.276, Siy.8, İs.265, v.20-21. Bkz. agirov M.B.,Verdiyeva KH.YU.,V poiskakh istiny..Litso armyanstva. Arkhiv Politicheskikh Prezidenta Azerbaydzhanskoy Respublikii. Dokumenty svidetel'stvyut... Baku, 2011, s.43.

(7) AC İl SBA. F.276, Siy.8, İs.265, v.60.

(8) AC İl SBA. F.276, Siy.8, İs.335, v.22-23; Bkz. Bagirov M.B.,Verdiyeva KH.YU.,a.g.e.,s.45.

(9) AC İl SBA. F .276, Siy.8, İs.263, v.26-29 Bkz. Bagirov M.B.,Verdiyeva KH.YU.,a.g.e., s.49.

(10) Diplomaticheskiy Arkhiv. Tom VIII. Budushcheye ustroystvo Armenii(po ofitsial'nym diplomaticeskim dokumentam Oranzhevoy knigi, traktuyushchey Reformy v Armenii Petrograd, 1915 g., s.7.

lunan Büyükelçisi M.N. Girs'le görüşmesi sırasında “Ermenilerin kaderinin Rusya'nın elinde olduğunu” bildirmiştir. Buna karşılık Rusya diplomatı ona Y. Zavriyev'e Avrupa'yı “Osmanlı Ermenilerinin siyasi devrimci değil, Türk kendine buyrukluğunun kurbanları olduğunu” inandırmak için onların dikkatli davranışlarını tavsiye etmiştir¹¹. Yukarıda belirtildiği üzere, Ermeni-Gregoryen Kilisesi “Ermeni Meselesinin çözümünde Rusya faktörünü dikkate almış ve Avrupa'da Katolikos'un müvekkili Pogos-Nubar Paşa Kafkas yöneticisi İ.İ. Vorotsov-Daşkov'a (1837-1916) ve Rusya'nın Fransa'da bulunan Büyükelçisi A.P. İzvolski'ye (1856-1919) başvurarak, Ermeni Meselesinin güncel uluslararası diplomasisinin aktarılması zamanının yetiştiğini öğrenmek istedğini bildiriyordu¹². Aynı zamanda, bu dönemde Rusya yönetimini Ermeni Meselesine beslediği ilgiyi devamlı şekilde geliştirmek için Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sergilediği radikal tutumundan vazgeçmiyor, Doğu Anadolu'da silahlı devrim gerçekleştirmeye işlerini sürdürdü. Ermeni milliyetçilerinin ayaklanması hazırlık bulunuşları Batı diplomatları tarafından dikkate alınıyordu. Van'da İngiliz konsolosu olan İ. Smit İstanbul'a gönderdiği 10 Ocak 1914 tarihli raporunda Taşnakların Van'da Ermeni köylülerini Ermeniliğin efsanevi düşlerinin gerçekleşeceğini inandırdıklarını belirtiyordu¹³. Aynı zamanda adı geçen dönemde Ermeni milliyetçilerinin Rusya'dan Erzurum'a getirdikleri silahlar da Osmanlı yöneticiliği altında bulunan Ermenilerin “Büyük Ermenistan” hayallerine ilişkin özgüveni pekiştirmiştir¹⁴. Edinilen çeşitli arşiv belgeleleri de Birinci Dünya Savaşı döneminde Ermenilerin gerçekleştirdiği anti Osmanlı politikasını onaylıyor. Nitekim Don vilayetinin Jandarma İdaresi Başkanı, Tiflis Guberniyası Jandarma İdaresi Başkanı Albay Pastrulin'e ilettiği 1914 yılı 28 Mart tarihli raporunda Taşnaksutyun Partisinin Tiflis Kurulunun yönegesi doğrultusunda Doğu Anadolu'da ayaklanması hazırlanan Osmanlı Ermenileri için silah alındığı belirtilmiştir. Albay Pastru-

lin'in fikrine, bu hazırlıkları gören Ermeniler Ermeni çekişmelerinin Rusya'nın dikkatini çekeceğini umuyordu¹⁵.

Birinci Dünya Savaşı başlatıldıktan hemen sonra Ermeniler ikiliginin temel desteği olan Ermeni-Gregoryen Kilisesi otokrasie bağılığı umudunu gizlemek ve Rusya etkenine arkaladığını gösteren Katolikos V. Gevorg Kafkas Canisini Vorontsov-Daşkov'a yazdığı 5 Ağustos 1914 tarihli mektubunda bunlar yazılmıştır. Rusya'nın “*Türkiye Ermenilerinin savunucusu ve velisi olduğunu, onların umutlarını gerçekleştireceğine umut beslediğini*” belirtmiştir¹⁶. Ermenilerin Rusya'ya beslediği umutlar, İmparator II. Nikolay'ın Ermeni nüfusuna 17 Eylül 1914 yıl tarihli başvurusu ve “*Onların Saltanat etrafında birleşmesi*” çağrısından sonra daha da artmıştır.¹⁷ 1914 yılının Kasım ayında Tiflis'te II. Nikolay'ın V. Gevorg'la 15 dakikalık görüşmesi sırasında Ermeni Meselesinin savaşın sonunda yapılacak barış görüşmeleri sırasında olumlu çözümüne ilişkin edilen vaat Ermenileri daha çok umutlandırmıştır¹⁸. Adı geçen dönemde Romanovlar Rusyası Ermenilerin umutlarının kaybolmasına için belli ödünlere veriyordu. Nitekim Kafkasya'da Ermeni terörünü ifşa eden Novoçerkask duruşmasında 1912 yılının Mart ayında gerçekleştirilen huküm doğrultusunda otokrasinin 1914 yılının Eylül'ünde infaz olunmuş bir grup Taşnaklarla ilgili af yargısı çıkardığını göz önünde bulundurduğumuz zaman Ermenilerin efsanevi düşlerini neden Rusya'ya bağladığı görebiliriz. Yukarıda belirtilen olaylar böyle bir gerçeği doğruluyor: Birinci Rusya devrimi ve devrimden sonraki

(11) Diplomaticheskiy Arkhiv.Tom VIII.Budushcheye ustroystvo Armenii(po ofitsial'nym diplomaticheskim dokumentam Oranzhevoy knigi, traktuyushchey Reformy v Armenii Petrograd, 1915 r., s.13-14.

(12) Diplomaticheskiy Arkhiv.Tom VIII.Budushcheye ustroystvo Armenii(po ofitsial'nym diplomaticheskim dokumentam Oranzhevoy knigi, traktuyushchey Reformy v Armenii Petrograd, 1915 r., s.15.

(13) İbrahim Ethem Atnur. Türkiyede Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi(1915-1923), Ankara, 2005, s.17.

(14) İbrahim Ethem Atnur, a.g.e., s.16.

(15) . AC İİ SBA, F.276, Siy.8, İ§.335. v.1, arka,

(16) Kariby: Krasnaya Kniga, Bkz: Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə, Bakü, 1990, s.162.

(17) AC İİ SBA, F.276,Siy.8, İ§.463, v.18,18 arka. Багиров М.Б. ВердиеваХ.Ю.,a.g.e., s.280.

(18) Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə, Bakü, 1990, s.92.

yıllarda Kafkasya'da terörist gibi bilinen Taşnakların etkinlikleri Birinci Dünya Savaşı döneminde yeniden Rusya İmparatorluğu'nun iç ve dış politikasıyla uzlaştı ve Rusya'nın yönetici ve siyasi çevrelerinde Ermeni Meselesine ilgisini artırmıştır. Böylece, Büyük Ermenistan devletini kurmak fikrini temel alan Ermeni milliyetçileri kendilerinin yüzyıllık düşülerini gerçekleştirmek amacıyla bölücü faaliyetlerinin sıradaki aşamasına dâhil olmuşlar. Bu aşamada Ermeni askeri birliklerinin oluşturulması, Ermeni Sendromunun çirkinliğini tüm vahşeti ile sergileyerek, insanlık tarihine Kafkas Müslüman mülteciliği faciasını yazdırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Ermeni Silahlı Birlikleri veya Ermeni Gönüllü Tugayları Nasıl Oluştu?

1914 yılının sonbahar aylarından itibaren Ermeni milliyetçileri kendilerinin yüzyıllık düşlerini - "Büyük Ermenistan" fikrini gerçekleştirmek amacıyla silahlı çeteler oluşturmaya başlamışlar. Sovyet tarih biliminde Ermeni Gönüllü Tugayları şeklinde belirtilen ve çoğunlukla Ermeni kökenli araştırmacılar tarafından öğrenilen Ermeni askeri birlikleri Birinci Dünya Savaşı yıllarda Doğu Anadolu'da ve Kafkasya'da sivil Müslüman nüfusuna karşı eşi görülmemiş cinayetler gerçekleştirmiştir. Belirtilen Ermeni silahlı birlikleri Taşnaklar tarafından yönetilen Ermeni Ulusal Komitesi tarafından savaşın ilk günlerinden itibaren düzenlenmiştir. Aynı zamanda belirtmek gereklidir ki, Ermeni askeri birliklerinin oluşturulması olayı doğrudan Rusya'nın onayı ile gerçekleşmiştir. Nitekim 1914 yılı Eylül'de piyade generali A.Z. Mişlayevski (1856-1920) ve Kafkas Canişinliyinin bir takım resmi temsilcileri de dâhil olmak üzere, Kafkasya Canişininin sivil işler üzere yardımcısı N.L. Peterson da Kafkasya'da etkin milliyetçi faaliyetleri ile dikkat çeken Taşnaklar, Tiflis Yeparşisi Başkanı Piskopos Mesrop'a, Tiflis Kent Başkanı A. Khatisov'a, Ermeni Ulusal Kurulu Başkanı S. Arutyünov'a ve Taşnak önderlerinden olan Y. Zavriyev'e as-

keri çetelerin oluşturulmasını önermişler¹⁹. Tabii ki, Kafkasya Canişinliyinin temsilcileri doğrudan Rusya yönetiminin gösterisi ile hareket ediyorlardı. Yani sadece 1914 sonbaharında Romanovlar Rusyası Ermeni askeri birliklerinin oluşturulması için kâğıt para şeklinde 242.900 ruble ayırmıştır²⁰. Rusya İmparatorluğu Rus Kafkasya Ordusunun Doğu Anadolu yönünde ilerlemesinde Ermeni askeri çetelerine yardımcı gibi bakmasına rağmen, Ermeniler bu silahlı birlikler için büyük umutlar besliyor ve Osmanlı Devletine karşı ayaklanmaya hazırlanan Ermeni çeteleri için çeşitli kampanyalar adı altında büyük mikarda para biriktirmiştir. Nitekim Moskova'daki Ermeni kolonisi bu dönemde kâğıt parayla 250.000, Petrograd Ermeni Kolonisi kâğıt parayla 200.000 ruble para toplamıştır²¹. Azerbaycan Cumhurbaşkanının İşleri İdaresi'nin Siyasi Belgeler Arşivi'nin (AC II SBA) çeşitli vakıflarında muhafaza edilen belgeler doğrultusunda Büyük Ermenistan hayatı ile yaşayan Ermeniler 1914 yılının Ekim ayından 1915 yılı Şubatına kadar bir sürede belirlilen silahlı birliklerinin oluşturulması için 520.000 ruble harcadığı biliniyor²². Bu kısa zaman zarfında ABD' in Ermeni kolonisi de bu kampanyaya etkin şekilde katılarak, Ermeni Ulusal Bürosu'na üç kez 25.000 dolar para nakletmiştir²³. Devrim öncesine ait değişik kaynakların verdiği bilgilere göre, 1914-1917 yıllarında ABD'de etkinliğini sürdürden bir takım örgütler ve kurumlar Ermeni Meselesinin çözümü için üst üste 40.000.000 dolar göndermişler ve bu paranın çoğu Ermeni çeteleri için ayrılmıştır²⁴. Bu olguya Türkiye Cumhuriyeti'nin arşivlerinde muhafaza edilen bulgular da doğruluyor. Nitekim Osmanlı devletinin İçişleri Bakanlığı Genel Muhafaza

2557

(19) Perinchek Mekhmet. Armyanskiy vopros v 120 dokumentakh iz rossiyskikh gosudarstvennykh arkhivov. Moskova, 2011, s. 120-121; Raport general-mayora Bolkhovitinova o deyatel'nosti armianskih vooruzhennykh otryadov v Turtsii i Zakavkaz'ye v Pervyu Mirovuyu voynu. Bakü, 2011, s.11.

(20) Basilya SH.I. Zakavkaz'ye v gody Pervoy Mirovoy voyny. Sohum, 1968, s.106.

(21) Basilya SH.I., a.g.e., s.106.

(22) AC İI SBA. F.276, Siy.8, İ.ç.498, v.10. Bkz: Bagirov M.B. Verdiyeva Kh.YU., a.g.e., s.62.

(23) AC İI SBA. F.276, Siy.8, İ.ç.498, v.106.

(24) "Armyanskiy Vestnik", 1917, №10-11, s.26.

Müdürlüğü, Talat Paşa'nın imzası altında Osmanlı ordusunun Genel Karargâhına ilettiği 25 Mart 1916 tarihli resmi mektubunda sîrf bu yıllarda ABD'de toplanılan paralar Adana, Trabzon, Konya, Bursa, Ankara, Eskişehir, Maraş, Samsun, İzmit ve diğer kentlerde Ermeni milliyetçi silahlı çetelerine dağıtıldığı bildiriliyor²⁵. Bu dönemde Ermeni çetelerinin silahlanması Ermeni Katolik ve Protestan Kiliseleri, Ermeni Kızılhaç'ı, Ermeni Mavi Haçı kurumları etkinliklerinden dolayı özellikle seçiliyorlardı.

* * *

Ermeni askeri birliklerinin oluşturulması haberi Ermeni Sendromu ile zehirlenmiş, dünyaya dağılan Ermeniler tarafından coşkuyla karşılanmıştı. Zenofobik özelliği ile yöne çıkan Ermeni araştırmacısı C. Krikosyan yaptığı araştırmalarda Ermeni askeri birliklerinin oluşturulması haberinin tüm dünyaya dağılmış Ermeniler tarafından sevincle karşılandığını ve çok sayıda Ermeni gruplarının Bulgaristan'dan, Romanya'dan, Mısır'dan ve uzak Amerika'dan gelerek, askeri çetelere kayıt olduklarını belirtmiştir²⁶. Nitekim Birinci Cihan Savaşı döneminde Ermenilerin Osmanlı karşılığı yönünde etkinliği Rus orgeneralı N.G. Korsun'un gözünden kaçmatmış ve eserlerinde henüz Sarıkamış operasyonundan önce Ermeni nüfusu hızla silahlanarak, Osmanlı devletine karşı ayaklanmaya hazırlandığını söylemiştir²⁷. Böylece, Ermeni Sendromunu Ermeni nüfusunun beynlerine şamil eden Ermeniler anti Osmanlı havası yaratabilmiş, Ermeni Sendromunun bölücü doğasını gizlemeyerek, 1914 yılının sonbahar aylarından itibaren Ermeni nüfusunu Osmanlı devletine karşı açık silahlı mücadeye çağrırmıştı. Artık 1 Eylül 1914 tarihinde Zeytin'de tezkereye çağrılan Ermeniler orduya gitmekten vazgeçerek isyan çıkarmış, Rusya sınırlarını geçerek, Tiflis'te örgütlenen Ermeni silahlı çetelerine yazılmış²⁸ ve bu Ermeni çeteleri 1915 yılının başlarından itibaren Doğu Anadolu'da ayaklanmaya başlayarak, Türk-Müslüman nüfusuna karşı korkunç

cinayetler işlediler. Yirminci yüzyılın birinci yarısında ayrı ayrı Ermeni araştırmacılarının tarihi gerçeklerden kaçınmayarak, Ermeni çetelerinin dini Müslümanlara karşı yaptığı suçları kendi eserlerinde yansıtması çok ilginçtir. Nitekim tarihçi A.B. Karinyan yaptığı araştırmalarda Ermeni çetelerinin sivil Müslüman nüfusa karşı yaptıkları vahşetleri belirterek yazıyordu: "O yıllarda (Birinci Cihan Savaşı döneminde) Ermeni silahlıları planlı şekilde Kürt ve Türk nüfusunu imha etmişler"²⁹.

Tarihin Öğrenilmemiş Sayfaları: Müslüman Mülteciliği, Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Tuğyan Eden Ermeni Şiddetinin Sonucudur

Ermeni çetelerinin cinayetleri Sarıkamış Operasyonundan sonra bile yükselen hatta devam etmiş ve Müslüman nüfusuna karşı gerçekleşirdiği şiddeti eşi benzeri görülmemiş zalimlikle uygulamışlar. Ermeni silahlılarının yaptıkları cinayetler erkeklerin çoğunu savaşa seferber edildiği Kars'ta kendisini tüm vahşetyle sergilemiştir. Ermeni çetelerinin Birinci Cihan Savaşı yıllarda bu bölgede yaptıkları cinayetleri Rusya arşivlerinde bulundurulan belgeler gözler önüne seriyor. Nitekim Kars kalesinin Komutanı Korgeneral Zubov Ermeni milliyetçilerinin işlediği akla gelmez suçlarla ilgili orgeneral A.N. Yudenich'i (1862-1933) bilgilendirmiştir³⁰. Rusya arşivlerinde muhafaza edilen tarihi belgeler, Ermeni çetelerinin işlediği on yıllar boyunca "bağlı kapılar" arkasında kalmış vahşetleri meydana çıkararak, Rusya İmparatorluğu'nun yüksek rütbeli askeri memurlarının Ermeni silahlılarının işledikleri suçlara itinasız kalamadığı gerçekini belirtiyor. Nitekim Ermeni silahlılarının dini Müslüman nüfusuna karşı yaptıkları vahşetleri önlemek amacıyla Kars vilaye-

(25) T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, Cilt II, s.5-7.

(26) Krikosyan Ç. Zapadnaya Armeniya v gody Pervoy mirovoy Voyny. Erivan, 1971, s.202.

(27) Mehmet Perincek, a.g.e., s.62-63.

(28) İbrahim Ethem Atnur, a.g.e., s.19.

(29) Mehmet Perincek, a.g.e., s.64.

(30) Mehmet Perincek, a.g.e., s.90.

tinin Askeri Valisi görevinde bulunan Yarbay A. D. Podgurski (1862-1919) Ardahan, Oltu ve Kağızman dairelerinin reislerine ilettiği telgraflarda Ermeni askeri birliklerinin Müslümanlara karşı yaptıkları soygunculuğun ve vahşetin kesinlikle önlenmesi gerektiğini bildirmiştir³¹. Yarbay A. D. Podgurski'nin bu yönergesi Kars faciasının eşi görünmemiş boyutları ile ilişkilendirilebilir. Şu bilgi de dikkate alınmalıdır: Birinci Cihan savaşında Kafkasya İstatistik Kurumu İstatistik Şubesi'nin programı temelinde geçirdiği sayımda sadece Kars dairesinde 57.351 Müslümanın yaşadığı kayıta geçirdiği halde, "Bakü Müslüman Yardım Vakfı'nın Başkanı doktor H. Sultanov 1915 yılının Nisan ayında Ardahan'dan

Hosrov Bey Sultanov

"Kaspi" gazetesine Kars faciası hakkında verdiği bilgisinde Ermeni silahlıları tarafından etnik temizlemeye maruz kalan Kars'ta sadece 600 civarında kadın ve çocukun kurtuluşunu belirtmiştir³². Bu olaylar Ermeniliğin bölgede sivil Müslüman nüfusuna karşı gerçekleştirdiği soykırımı inkâr edilmez şekilde kanlıyor. Kars Faciası Güney Kafkasya'da büyük karmaşa neden olmuş, bölgenin Müslüman nüfusu acil durum sınıyallerini çalmıştır. Nitekim 1915 yılının Şubat ayında Bakü, Erivan ve Yelizavetpol (Gence)

Guberniya'larda yaşayan Azeri topluluğundan bir grup temsilcisi Abbaskuluhan Topçubaşov'un (1862/3-1934) başkanlığı altında Kafkasya Ordusu'nda komutan yardımcısı, Infanteria orgeneralı A.Z. Mışlayevski'yle görüşerek, Müslümanların Ermeni vahşetinden korunmalarının sağlanması rica etmiştir³³.

İsmail Bey Gaspıralı, Hasanbey Zerdabi, Alimerdan Bey Topçubaşov

1915 tarihinde kiş ve yaz aylarında Ermeni çetelerinin vahşi ve kendine buyruk hareketleri Kafkasya cephesi hattında akıl almaz hadde ulaştığından dolayı 4. Kafkasya ordusu bölümünün takım komutanı olan Ermeni kökenli P.I. Oganovski (1866-?) Kafkasya ordusunun çöl karargâhına 31 Ocak 1915 yılı tarihinde yazdığı bildiride Ermeni silahlıları ile Rusya ordusu arasında çatışma çıktığını belirtmiştir³⁴. Dikkat etmemiz gereken hususlardan biri de budur ki, Ermeni çetelerinin sivil Müslüman nüfusuna karşı katliamları sadece Kars'ta, Doğu Anadolu'da gerçekleşmekle kalmamış, aynı zamanda Güney Azerbaycan topraklarında da kanlı izler bırakmış. Ermenilerin yaptığı bu vahşetleri Rusya Dışişleri Bakanı S.D. Sazonov (1860-1927) 15 Şubat 1915 tarihli mektubunda Kafkas canişini İ.I. Vorontsov Daşkov'a bildirmiştir³⁵. Eleşkirt operasyonundan

(31) Mehmet Perincek, a.g.e., s.87.

(32) Kavkazskiy Kalendär' na 1913 goda. Prostranstvo i naselenije guberniy i oblastey Kavkazskogo kraya za 1911 god. Tiflis, 1912, s.5; Cavadov C., a.g.e., s.39.

(33) AC İİ SBA. F.276,Şy.8, İş.463, v.24,24 arka. Багиров М.Б. ВердиеваХ.Ю.,a.g.e., s.79.

(34) Mehmet Perincek, a.g.e., s.93.

(35) Mehmet Perincek, a.g.e., s.101.

sonra Van'ı ele geçiren Ermeni silahlıları bu bölgede de sivil Müslüman nüfusuna karşı soykırım gerçekleştirmiştir. 1915 yılının Mayıs ayında Van şehrini zapt etmiş Ermeni ayrılıkçıları, orasını "Taşnakşutun" partisi liderlerinden Aram ve Varelun'un başbakanlığı ile sözde "Van Cumhuriyeti" ilan etmiş, Aram Maukyan da adı geçen kurumun Rus valisi olmuştur ve onun başkanlığı altında Van'da Türk-Müslüman halkın büyük bir kısmı imha edilmiştir. Onların çok az bir kısmı Kafkasya savaş bölgесine girerek kurtulabilmişlerdi. Türk-Müslüman ahalisinden geriye kalan evler, tarım sahaları ise Ermeniler tarafından yağmalanmıştır. AC II SBA'da bulundurulan olgular Van'da "etnik" temizleme yapan Van Valisi Aram Manukyan Müslüman nüfusundan kalma malların çapuluna izin verdiği belli oluyor³⁶. Bunun sonucunda J. De Malevil'in belirttiği üzere, şehir Rus savaş güçlerine verilmiş, "orada bir Müslüman bile kalmamıştı"³⁷. Böylece, Ermeni şiddet sonucu olan Müslüman mülteciliği Birinci Cihan Savaşı'nın kanlı sayfalarından birine dönüştü.

* * *

1916 yılının başlarından itibaren Rus ordusu Kafkaslarda bir takım başarılar kazanmıştır. Şubatta Erzurum, Nisan ayında Trabzon, daha sonra Erzincan ve Muş ele geçirildikten sonra Ermeni ayrılıkçıları yeniden baskaldırmış ve bundan dolayı Doğu Anadolu'nun Türk-Müslüman halkı görünmedik facialar yaşamıştı. Nitekim J.de Malevil araştırmalarında, o zaman Erzurum'da Erzincan, Van olaylarının benzeri baş göstermişti, diye yazıyordu³⁸. Erzurum'da ve genellikle bölgede cinayetler felaket seviyesine kalkmıştır. Öyle ki, Erzurumda yaşanan Ermeni vahşeti III. Ordu Komutanı Vehbi Paşa'nın Başkomutanlığa yazdığı 20 Mart 1916 tarihli mektubunda Güvenlik Bölümünün 10 Mart 1916 tarihli bilgisini doğrulayarak, "Ermeni çetelerinin Erzurum'da sivil halka yaptıkları vahşetlerin deliller temelinde kanıtlandığını" bildirmiştir³⁹. Bölgede bulunan Müslüman nüfusa uygulanan Ermeni şiddet 1916 yılın-

da bile sürdürmüştür. 1916 yılının kiş planlarında Rus Kafkasya ordusunun başarılı yüryüsü Ermeniler ruhlandırmış ve onun aracı olan Ermeni silahlıları yeniden bölgede sivil nüfusa karşı kanlı cinayetlerde bulunmuş ve bu olaylar Müslüman mültecileri ordusunun sayısını artırmıştır.

* * *

1915-1916 yıllarında Ermeni şiddeti sonucu Birinci Dünya Savaşı tarihine getirilmiş Müslüman mülteciliği Kafkasya büyük bölgesini ayağa kaldırmış, bundan dolayı Romanovlar Rusyası imparatorlukta gittikçe daha da zorlanan toplumsal-politik durumun siyaset patlama haddine ulaşmaması için oluşmuş şartlardan çıkış yolları aramış, Birinci Cihan Savaşı yıllarda Rusya İmparatorluğu'nda oluşturulmuş değişik kurumlar Müslüman mültecileri için belirli yardımlar ayırmıştı. Nitekim Birinci Cihan Savaşı dönemi mülteciler sorunu Rusya İmparatorluğu'nda gündeme geldikten sonra sorunun çözümüne yönelik çeşitli kurumlar oluşturuldu. Söz konusu kurum ve kurullar Rusya'nın merkez guberniyalarında değil, aynı zamanda merkezden uzak Kafkaslar gibi bölgelerde de çalışmalar yapmıştır. Azerbaycan Devlet Tarih Arşivi'nden (ADTA) edindiğimiz tarihsel belgeler doğrultusunda bu dönemde Tiflis'te "Kafkasya cephanesi bölgesinde mültecilerin yerleştirilmesi üzere başvekillik" isimli özel Kurum ve Petrograt'ta Zemstvo Şubesine giren "Mültecilerin yerleştirilmesi üzere" bölüm, yine de Petrograt'ta İmparatorçe Aleksandra Fyodrova'nın himayesi altında çalışan "Savaş sırasında mahsur kalmış insanlara yardım yapan Kafkas Kurulu" ve Merkezi Kafkasya'nın çeşitli şehirlerinde, o sıradan Bakü, Tiflis ve diğer şehirlerde "Umum Rusya Şehirler Birliği'ne" ait mültecilere yardım kurumları oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra

(36) AC II SBA. F.276,Siy.8,İş.498, v.45. Bkz: Bagirov M.B. Verdiyev Kl.Yu.,a.g.e., s.67.

(37) Malevil de Chorch. Armyanskaya Tragediya 1915 goda. Bakü, 1990, s. 45,85.

(38) Malevil de Chorch, a.g.e., s.23, 96.

(39) Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri:1914-1918.). Genelkyrmay Basın Evi,C. Ankara,2005, s.3.

bir takım hayırsever kurumlar: o sıradan da Bakü'de ve Tiflis'te çalışmalar yapan "Müs-lüman Hayırseverler Cemiyetleri" mültecilik sorununun çözümlenmesinde çalışmalar yapmışlardır. Nitekim bölgenin toplum hayatından huzursuzluğu gidermek ve Müslüman mültecilerin durumunu kolaylaştırmak için 1916 yılının 8 Şubatında "Mültecilerin yerleştirilmesi" üzere Zemstvo bölümü yaptığı toplantıda Bakü Müslüman Hayırseverler Cemiyeti'ne 300.000 ruble para verilmesini kararlaştırmış ve bu durumu Kafkasya Devlet Temsilciliğine iletmisti⁴⁰. Bu konudaki bilgiyi "Kafkasya Cephesinde Mültecilerin Yerleştirilmesi üzere Genel Müvekkilikte Genel Müvekkil olan Orgeneral Tamamsev Bakü Müslüman Hayırseverler Cemiyeti'ne yazdıgı 1916 yılının 31 Mart tarihli 1524 sayılı başvurusunda (raporunda) onaylamıştır⁴¹.

Fakat aşağıda belirteceğimiz detay çok ilginçtir. 1915 yılının sonbaharında Kafkasya Devlet Temsilciliği Bakü Müslüman Hayırseverler Cemiyeti'ne, Müslüman mültecilere yardım amacıyla 60.000 ruble para verdiği ve bu bilgiyi 1915 yılının 5 Ekim tarihinde bildirdiği halde⁴², bir kaç ay sonra Müslüman mültecilere yardım sorunlarıyla ilgili kurumlar beş misline çkartılmıştı. Birinci Dünya Savaşı, Rusya İmparatorluğu'nda eşi-benzeri görülmeyen felaketlere neden olmuş, monarşî devleti ağır sosyal sorunlara maruz kalmış, 1916 yılının başlarında birkaç milyon asker ve subay kaybı vermiş olduğunu dikkate almış olursak, şu mantıksal sonuca varabiliriz: bu dönemde Kafkasya'nın Müslüman mültecilere yaptığı yardımı birkaç misline yükseltme, 1916 yılının ilk yarısında Türk-Müslüman halkına uygulanan baskilar sonucu İmparatorluk'ta mültecilik sorunu daha da yoğunlaşmış ve çözümü zor bir noktaya gelmişti.

Avrupa'da Ermenilerin Propagandası

Birinci Dünya Savaşının ilk aylarından itibaren Ermeni milliyetçi siyasi partilerinin temsilcileri Ermeniliğin Türk-Müslüman nü-

fusa karşı gerçekleştirdiği vahşetleri perdelemek ve "mazlum" Ermeni kavramını yaratarak, bu yalana Avrupa kamuoyunu inandırmak amacıyla propaganda olayına geniş yer veriyorlardı. Bu propagandanın özü ise Ermeni Meselesinin temel yönlerini göstermek ve bu sorunun olumlu çözümünü sağlamak. Bu amaçla Taşnak M. Varandyan 1915 yılının Mart ayında İtalya'da etkinliğini sürdürden Ermeni eğilimli yerel toplumsal-politik güçlerin yardımıyla "Pro Armenia" isimli kurum oluşturmuştur. Kurumun temel amacı kitle bilgi araçları yardımıyla gündeme "Osmanlı Türkiye'sinde Ermenilere özerklik verilmesi" konusunun aktarılmasına⁴³. Avrupa'nın bazı ülkelerinde de Ermeni Meselesinin propagandasını yapan Taşnaksutun Cenevre'de "Droşak" gazetesinin geçici basım evini da düzenlemiştir oluşturmuştur⁴⁴. Aynı zamanda "Büyük Ermenistan" hayali ile yaşayan Taşnaklar 1916 yılının Mayıs ayında "Pro Armenia" dergisinin yayınına Paris'te devamını sağlamışlardır⁴⁵. İngiltere'de Ermeni Meselesi'nin propagandası amaca bağlı olarak sürdürülüyordu. Nitekim bu yıllarda "The Armenian United Association of London" toplumu sîrf Britanya hükümetinin yardımı ile Londra'da İngilizce "Ararat" dergisini yayınıyor ve böylece İngiltere kamuoyunun Ermeni Meselesi'ne ilgisini çekmeye çaba gösteriyordu⁴⁶.

Büyük Devletlerin Ermeni Meselesine İlişkin Görüşlerinin Değişmesi

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Güney ve Güneybatı Kafkasya'da sivil Müslüman nüfusuna karşı soykırımla gerçekleştirmiş Ermeni milliyetçilerinin korkusu suçları büyük

(40) Azerbaycan Devlet Tarih Arşivi (bundan sonra-ADTA), F.1, Siy.1, İş 1500, v.64-64 arka.

(41) ADTA,F.1, Siy.1, İş 1500, v.84.

(42) ADTA,f.1, Siy.1, İş 1500, v.89.

(43) AC İl SBA .F.276, Siy.8, İş.498, v.12; Bkz: Bagirov M.B. Verdiyev Kh Yu., a.g.e., s. 288.

(44) AC İl SBA .F.276, Siy.8, İş.498,v.56-58. Bkz: Bagirov M.B. Verdiyev Kh Yu., a.g.e., s. 69.

(45) AC İl SBA .F.276, Siy.8, İş.513, v. 2-2arka. Bkz: Bagirov M.B. Verdiyev Kh Yu., a.g.e., s. 69.

(46) AC İl SBA .F.276, Siy.8, İş.498, v.7. Bkz: Bagirov M.B. Verdiyev Kh Yu., a.g.e., 69.

devletlerin, özellikle Rusya'nın dikkatinden kaçmamış ve onlar Ermeniliğin yüzyıllık efsanevi hayalinin tarih için büyük felaketlere neden olabileceğini gerçekğini anlamışlardı. Ermeni Sendromunun vahsi niteliğine şahit olan büyük devletler 1916 yazında Ermeni Meselesine dikkatlice yaklaşmış, İngiltere hükümeti bu meselenin olumlu şekilde çözülmesi ile ilgili konuda Romanovlar Rusyası Dışişlerine başvurmuş, daha sonra Bakanlık Kafkas-Ya Vilayetine soru göndermişti. Vilayetin üst düzey memurları ve Kafkas ordusu karargâhinin rehber temsilcileri toplantı düzenleyerek, aşağıdaki karara varmışlar: "Ermeniler müttefik devletler uğruna büyük kayıplar verseler de, onların kurumları devrimci kurumdan başka bir şey değildir"⁴⁷. Ermenilerin temsilcilerine benzer cevap Fransa'nın Başbakanı Aristide Briand'dan (1862-1932) gelmiş ve Ermeni Meselesi ile ilgili Ermeni milliyetçilerinin etkinliklerinin Fransa yöneticiliğini de karsızlığa sürüklediğini ve öne sürülen soruna olumlu cevap vermekten kaçındığını bildirmiştir⁴⁸. Belirtelim ki, müttefiklerin belirttiği bu görüşleri uluslararası ilişkilerde yaşanan süreçler de etkilemiştir. Nitekim 1916 yılının Mayıs ayında Üçlü İtilaf devletleri arasında imzalanan Sykes-Piko Anlaşması Osmanlı'nın doğu eyaletlerini müttefikler arasında bölmüş ve böylece, itilaf devletlerinin Ermeni Meselesine olan ilgisi kısmen azalmıştı. Ermeni Meselesine olan "sogukluk" Rusya İmparatorluğu'nda kendini daha net göstermiştir. Nitekim 1915-1916 yıllarında bölgede Ermeni milliyetçilerinin yaptıkları vahşetler Rusya'nın yönetici çevrelerinin gözünden kaçmamış, aynı zamanda kendisinin kolonial çıkarlarını öne süren ve bölge ile ilgili işgalci planlarını gerçekleştirmeyi temel alan otokratik Küçük Asya vilayetlerinde Rus kolonilerinin oluşturulmasını planlamıştı. Rusya'nın bu tutumu Kafkasya ordusu komutanı General A.N. Yudenich'in (1862-1933) 1915 5 Nisan tarihinde Kafkasya valisine sunduğu raporunda yer edinmişti. Orgeneral raporunda belirtiyordu: "Müslüman nüfusundan temizlenmiş Doğu Anadolu topraklarında Ermeniler yerlesikleri halde, savaş sona erdikten sonra onları

bu topraklardan çıkarmak zor olacak". Raporu Rusya İmparatorluğu'nun coğrafi alanı kapsamına girecek bu bölgelerde Kuban ve Don Kazaklarının yerleşiminin iyi olacağıla ilgili öneri ile sonuçlandırmıştır⁴⁹. General A.N. Yudenich'in bu konuya ilgili görüşleri Rusya yöneticiliğinin tutumu ile uzlaşıyor. Nitekim 1915 yılının sonlarında Rusya idari kurumları Tiflis bölgesinde ve Erivan guberniyasının Gümrü Kazasında Ermeni mültecilerinin yerleşimlerini yasakladılar⁵⁰. Romanovlar Rusyası'nın Ermeni Meselesindeki tutumunu Harbiyeli P.N. Milyukov, 4 Ocak 1915 yılı tarihinde yaptığı konuşmada göstererek Osmanlı Ermenilerine özerklik verilmesinin doğru olmadığını, çünkü Rusya Ermenilerinin de böyle bir talepte bulunabileceği belirtmiştir. İmparatorluk için ise bölgede "Ermenilerin arzuları değil, Rusya'nın çıkarları önemlidir"⁵¹. Rusya ve Avrupa devletlerinin Ermeni Meselesine bağlı görüşlerinin değiştiğini gören Ermeniler bu durumdan çözüm yolu bulmaya çalışmış ve 1916 yılının Mayıs ayında Petrograd'da Ermeni kurumları Temsilcilerinin Kurultayı düzenlemiştir. Kurultay, Ermeni Meselesini resmiyete bindirmek amacıyla yönerge hazırlayarak, Rusya'da faaliyet gösteren Ermeni kurumlarının sürekli koordinasyon organını - Ermeni Merkezi Kurumu'nu oluşturma önerisi ile Kafkasya Vilayetine başvurmuştur. Buna Kafkas Valisi Büyük Knyaz Nikolay Nikolayevi kendi sefiri İ.I. Vorontsov-Dashkov'dan farklı olarak Ermenilerin bölücü doğasına karşı radikal durumda bulunduğuandan dolayı Rusya Ermeniliğin bu önerisini reddetmiştir⁵².

Ermeni Şiddeti Ekim Devrimi'nden Sonra

Sinsi planlarından vazgeçmeyen Ermeniler Ekim Devrimi'nden sonra Kafkas

(47) AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İ§.513, v.17. Bkz: Bagirov M.B. Verdiyev Kh Yu., a.g.e., s.74.

(48) AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İ§.513,v.17-18. Bkz: Bagirov M.B. Verdiyev Kh Yu., a.g.e., s.74.

(49) Basilaya Sh.İ., a.g.e., s.108.

(50) Basilaya Sh.İ., a.g.e., s. 108-109.

(51) Basilaya Sh.İ., a.g.e., s. 104.

(52) AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İ§.514, v.2-12. Bkz. Bagirov M.B. Verdiyev Kh.YU.,a.g.e.,s.76.

cepheinde yaşanan karmaşadan yararlana-
rak, yeniden bölgede Müslüman nüfusuna
karşı soykırıma başlamış ve Ermeni vahşılığının
faaliyet mekâni bu dönemde daha geniş
alanları kapsamıştır. Nitekim 1917 yılının
sonlarında Ermeni milliyetçileri sadece Kara-
bağ topraklarında 157 köyü kısmen dağıtmış,
genelde ise bu dönemde Kuzey Azerbaycan
topraklarında 60 yerleşim noktasını yerle bir
etmişler⁵³. 1918 yılının başlarından itibaren
Bakü bölgesinde Stephan Şaumyan ve onun
silahlıları on binlerle Müslüman nüfusunu
imha etmiş, daha sonra Ermeniliğin ideolo-
jisini kanında taşıyan Andronik kendi haydut
çetesesi ile birlikte 1918 yılının İlkbahar-yaz ay-
larında Güney Azerbaycan'ın Urmiye, Hoy,
Tebriz ve Selmas kentlerinde Müslümanlara
karşı kanlı cinayetlerde bulunmuştur⁵⁴. Er-
meni Sendromu ile yaşayan, Müslümanların
kanını içen Ermeni haydut çeteleri ve onları
yöneten Andranik Güney Azerbaycan şehir-
lerinde yaptıkları vahşetleri az bularak, 1918
yılının sonbaharında Zengezur Katliamını
gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda Ermeni
milliyetçileri Azerbaycan'ın tarihi toprakları
olan Erivan topraklarında köklü nüfusu olan
Azerbaycanlılara karşı “etnik temizleme” po-
litikası uygulayarak, 1917 yılının Aralık ayı
- 1918 yılının Haziran aylarında bu topraklar-
da 200 Müslüman köyünü talan edip yakmış-
lardır⁵⁵. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ermeni
haydut çeteleri Andranik'in ve diğer çete
başkanlarının yönetimi ile daha da azıtarak,
Doğu Anadolu'da Türklerle karşı toplu katliamlar
gerçekleştirmekten çekinmemiştir. Bu mekânda yapılan Ermeni vahşilikleri Rus
Kafkas ordusunun subayı bile dehşetler
içinde koymuş, 1918 yılının başlarında Erzurum
kalesinin 2. topçu bölümünün komutanı
Yarbay Tverdohlebov kendi anılarında Andranik'in ve korsan çetesinin Erzurum'da sivil
Musliman nüfusuna karşı yaptıkları şiddetti
ve vahşeti yansımıştır⁵⁶.

* * *

Yüzyıllar boyunca sinsi politika yürü-
ten Ermeniler, yirminci yüzyılın başlarında
bölgede Türk-Musliman nüfusa karşı işle-
diği suçları gölgelemek, kendi vahşiliklerini
insanlığa unutturmak amacıyla, “soykırım”
efsanesini uydurmuşlar. Günümüzde Ermeni
lobisi ve öncelikle ABD'de etkinliğini sürdür-
ren ANCA (Armenian National Committee
of America - Amerika'nın Ermeni Ulusal
Komitesi) ve AAN ABD'nin (Armenian As-
sembly of America - Amerika'nın Ermeni
Assamblesi) çabaları sonucunda 100 yıla yak-
laşık bir süre boyunca bu efsanenin sürekli
olarak propagandasını yapmış, tarih gerçek
anlamda sahleştirmiştir. Buna rağmen Er-
meniler Birinci Dünya Savaşı yıllarda işlediği
beseri cinayetlerle sakınlaşmemiştir. İkinci
Dünya Savaşı döneminde Ermeni sendromun
yenİ patlaması yaşanmıştır. Nitekim Ermeni
milliyetçileri İkinci Dünya Savaşı yıl-
ları sırasında Hitler Almanya'sına yönelmiş,
uluslararası terör örgütü olan “Taşnakşutun”
Nazilerin “değerli” kaynağına dönüşmüştü.
Almanya Reich'inin gizli devlet polisinin reisi
H. Müller Bakü'de bulunduğu zaman Talat
Paşa'nın katili, Ermeni terörcüsü S. Tehlir-
yan'ın akrabası, katı Taşnak S. Movsesovla
görüşmüş ve adı geçen Ermeni uluslararası
terörist örgütünün Kafkasya Hitler Almanya'sı için vazgeçilmez bir casus ağına dönü-
şebileceği kanaatine gelmiştir. Buna karşılık,
sadece casusluk ağı ile yetinmek istemeyen
Taşnaklar, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından
itibaren Bulgaristan topraklarında Ermeni-
niler tarafından desteklenen askeri okullarda
özel kurslar geçerek, İkinci Dünya Savaşı yıl-
larında Üçüncü Reich'in düzenlediği Ermeni
legionlarına yönelmişler. Araştırmacı S. Uıms
bu yıllarda 100 binden fazla Ermeni'nin Nazilerin ceza gruplarında hizmet ettiğini bildir-
miştir⁵⁷. Andranik'in silah arkadaşı Njdenin
başkanlığı ile oluşturulmuş “Segakron” ön-

(53) Musayev İ. Azərbaycanın Naxçıvan, Zəngəzur bölgələrində siyasi
vəziyyəti və xarici dövlətlərin siyaseti. Bakü, 1996, s. 39.

(54) Onullahi S. Ermeni millət fileri və İran. Bakü, 2002, s.58.

(55) Khalilov Aslan, Genotsid protiv musul'manskogo naseleniya Za-
kavkaz'ya v istoricheskikh istochnikakh. Bakü, 2000, s.45.

(56) Azərbaycan tarixi sənədlər və naşrlar üzrə. Bakü, 1990, s. 121-148.

(57) Mustafayev Rovshan, Marshi Smerti. Kudüs, 2008, s. 21.

der takımı ise birçok halklara karşı katliam gerçekleştirmiş ve Ermeniligin vahsi doğası İkinci Dünya Savaşı tarihinde de kanlı izler bırakmıştır⁵⁸.

Sonuç

“Tarihi gerçekler veya Birinci Dünya Savaşı yıllarında Müslüman mülteciliği sorunu” konusunda göz önüne serilen bu tarihi olgular, son yıllarda bir takım ülke tarih bilim temsilcilerinin Ermeniligin gerçek yüzünü ifşa etmek yönünde atılan adımlardan birevidir. Bu araştırmmanın bir amacı da Ermeni Sendromunun bölgede çoğulukla Türk-Müslüman nüfusa karşı işlediği cinayetlerin acı sonucu olan Müslüman mülteciliği sorunu üzerine dikkatleri çekmektir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ermeni Sendromu ile yaşayan Ermeni askeri birlikleri Türk-Müslüman dünyasına karşı katliam gerçekleştirmiş, milyonlarca insan Ermenilerin fetvası üzerine öldürülülmüş ve topraklarından kaçırılmıştır. 1914-1918 yıllarında Ermeni milliyetçilerinin yaptıkları cinayetleri öğrenen bir takım Batılı araştırmacılar tarihi gerçekler doğrultusunda kanıtlamışlardır: Ermeni ayrılkçiləri belirtilen yıllar boyunca Ege Denizi ve Akdeniz'den, Karadeniz ve Kafkasya'ya kadar olan bir coğrafi mekânda 2,5 milyon Müslümanı katletmiş, 850.000 'den fazla Türk-Müslüman Rusya işgal bölgesinde Ermeni şiddetin kurtulmak için göçmen hayatı yaşamıştır⁵⁹. Gösterilen olgular aşağıdaki gerçekleri de doğruluyor: Ermeni'den şiddeti sonucunda Birinci Dünya Savaşı tarihine Türk-Müslüman mülteciliğinin bir realite olarak eklenmesine rağmen, yıllar boyunca dünyada güç sahibinin etkisi altında şekillenen birçok ülke tarih bilimleri bu meseleye dokunmamış, sorun araştırma nesnesi olarak inceleme alanına dahil olmamıştır. Yirminci yüzyılın ikinci on yılı Ermeni şiddetin doğan Türk-Müslüman mülteciliği sorunu, Bolşevik ideolojisinin hattı ile şekillenen Sovyet tarih biliminin bir parçası olan Azerbaycan tarih biliminde bile neredeyse incelenmemiş, “boşluk” olarak kalmış ve Ermeni Sendromu yüzünden büyük facialar yaşamış sayısız insanın başından geçenler

unutulmuştur. Günümüzde geniş bir coğrafi mekânda Ermeni şiddetine maruz kalmış, mülteciliğin acı kaderini paylaşan milyonlarca Türk-Müslüman nüfusunun faciasının gerçeklerini ortaya koymayan zamanı gelmiştir. Ermeni hilesinin ifşası Azerbaycan, Kafkasya ve Orta Doğu ülkelerinin tarih bilimlerinin öncelikli görevi olarktan, Ermenilerin dünya halklarına karşı yürüttüğü amaçlı cinayetlerini göstermek gerekiyor. On yıllar boyunca vatan tarih ve edebiyat biliminde kendine köklü yer edinen “Otokrasi uluslararası çatışmanın esin kaynağıdır”, “Atan Kazaklıdır” tezlerinden vazgeçip, Ermeni Meselesinin dış faktörün etkisi ile değil, Ermeniligin doğasından olduğunu deliller ve kanıtlara dayanarak, tarihi gerçekleri uluslararası kamuoyuna duyurmak, mevcut zamanımızda, günümüz tarih araştırmacıların başlica görevidir.

Yukarıda anlatılan mevcut araştırma nesnesi böyle bir gerçeği doğruluyor ki deliller ve kanıtlara dayalı tarihi belgeler, tarihi gerçeklerin başlıca kriteridir. Ve işte bu kriter “Ermeni Meselesi”nin bir sendrom olarak, şiddet ve terörist doğasını uluslararası kamuoyuna anlatmaya ve en önemlisi tarihi gerçekleri ortaya çıkarmaya esas verir.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri: 1914-1918. Genelkurmay Basın Evi. Ankara, 2005.
2. Azerbaycan Devlet Tarih Arşivi (bundan sonra-ADTA). F.1, siy.1, iş1500.
3. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler İdaresinin Siyasal Belgeler Arşivi (AC İİ SBA). Siy.8, İş.265.
4. AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İş.335.
5. AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İş.263.
6. AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İş.463.
7. AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İş.498.
8. AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İş.513.
9. AC İİ SBA. F.276, Siy.8, İş.514.
10. T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Arşiv Belgesiyle Ermeni Faaliyetleri: 1914-1918. Cilt II.

(58) Mustafayev Rovshan, a.g.e., s.22.

(59) Armyanskij genotsid. Mif i real'nost. ((İngilizeden çeviri) Bakü, 1992; Makkartı Dzh., Makkartı K. Týurki i armyane. Rukovodstvo po armyanskomu voprosu. (İngilizeden çeviri) Bakü, 1992; Faygl Erik. Pravda o terrore. Bakü, 2000..

11. Cavadov, C. Azərbaycanda xeyriyyəçilik hərəkəti, Bakü, 1999.
12. İbrahim Ethem Atnur. Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923), Ankara, 2005.
13. Musayev İ. Azərbaycanın Naxçıvan, Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyəti və xarici dövlətlərin siyaseti. Bakü, 1996.
14. Onullahi S. Erməni millətşiləri və İran. Bakü, 2002.
15. "Armyanskiy Vestnik", 1917, № 10-11.
16. Armyanskiy genocid. Mif i realnost. (İngilizceden çeviri.) Bakü, 1992.
17. Bağırov M.B Verdiyev Kh. Yu. V Poiskakh istini. Licho armyanstvo. Arkhiv Politicheskikh Dokumentov Upravleniya Delami Prezidenta Azerbaijanskoy Respublikи. Dokumenti Svidelstvuye. Bakü, 2011.
18. Basiliya Sh. İ. Zakavkaziya v godi Pervoy Mirovoy voyni. Sokhum, 1968.
19. Verdəyev Kh.Yu O Probleme bejenchov musliman Kaykaza v Godi Pervoy Mirovoy voyni.-Bakü Devlet Üniversitesi'nin 90. yıldönümüne ilişkin Tarih Fakültesi çalışanlarının bilimsel-praktik konferansının çalışmaları. Bakü,2009.
20. Verdyev Kh.Yu. Neizvestnie stranichi izvestnoy voyni.-İRS. №6 (54), 2011.
21. Gumbetova Tamara. Jizn nemchov kolonistov za Kavkazom Bakü, 2005.
22. Gurun\ Kyamuran Armyanskoe dose. Bakü, 1993.
23. Diplomaticheskiy Arkhiv. Tom VIII. Budushee Ustroystvo Armenii (po oficialnom diplomaticeskim dokumentam Oranjevoy Knigi, traktuyushey Reformi v Armenii. Sankt-Petersburg, 1915.
24. Kavkazskiy Kalendar na 1913 goda. Tiflis, 1912.
25. Karibi. Krasnaya kniga. Bkz: Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə, Bakü, 1990.
26. Kirikosyan Dj. Zapadnaya Armeniya v godi Pervoy Mirovoy voyni. Erivan, 1971.
27. Makkartı Dj. Makkartı K. Turyki i armyani. Rukovodstvo po armyanskому voprosu. (İngilizceden çeviri) Bakü, 1992.
28. Malevil De Jorj. Armyanskaya tragediya 1915 goda. Bakü, 1990.
29. Mustafayev Rovshan\ Marshi smerti. Kudüs, 2008.
30. Nachafov B. Lico vraga. Bakü, 1993.
31. Perincheck Mekhmet. Armyanskiy vopros v 120 dokumentov iz Rossiyskikh gosudarstvennikh arkhivov. Moskova, 2011.
32. Rapost general mayora Bolkhovitina o deyatelnosti armyanskikh voorujennikh otryadow v Turchii i Zakavkazii v pervuyu Mirovuyu voynu. Bakü, 2011.
33. Khalilov Aslan. Genosid protiv muslimanskogo naseleniya Zakavkziya v istoricheskikh istochnikov. Bakü, 2000.
34. Faygl Erik. Pravda o terrore. Bakü, 2000.